

УДК 342.34

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).556](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).556)

О. А. Колодій

orcid.org/0000-0002-8330-0775

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Беззаперечно, дослідження правосуб'єктності українського народу як елементу його конституційно-правового статусу потрібно розпочинати зі з'ясування поняття «правосуб'єктність» загалом. Але насамперед слід визнати, що у юридичній науці правосуб'єктність здебільшого розглядається щодо фізичних і юридичних осіб. Так, у «Великій українській юридичній енциклопедії» зазначається таке: «Правосуб'єктність – здатність особи бути суб'єктом права, учасником правових відносин. Вона визначає становище особи в суспільстві, виступає умовою та гарантією стабільності її правового статусу», а стосовно юридичних осіб – «це правоздатність і дієздатність державних і недержавних організацій: державних органів, підприємств і установ, громадських об'єднань, господарських товариств (корпорацій), комерційних організацій, підприємств, релігійних організацій та ін. У державних і громадських органів та організацій – суб'єктів права зазвичай немає розриву між правоздатністю і дієздатністю» [1, с. 597].

У шеститомній «Юридичній енциклопедії» пропонується дещо інший підхід, адже стверджується: «Правосуб'єктність – здатність фізичних і юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктом права, тобто носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Щодо юридичних осіб ця здатність виявляється в їх компетенції, сукупності прав і обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій». Але визнається наявність міжнародної правосуб'єктності, адже стверджується, що «правосуб'єктність міжнародна – здатність суб'єкта міжнародного права бути учасником міжнародних правовідносин, зокрема укладати та виконувати договори міжнародні. Полягає у наявності відповідних прав та обов'язків, встановлених нормами міжнародного права. Здатність суб'єктів міжнародного права бути учасниками міжнародних відносин не є однаковою і залежить від юридичної природи суб'єкта. Розрізняють первинні (основні) та вторинні суб'єкти міжнародного права. До перших належать держави, а також нації, які борються за незалежність, до других – міжнародної організації. Держава володіє міжнародною правосуб'єктністю у повному обсязі з моменту утворення, що пояснюється самим фактом її існування і належним їй суверені-

тетом. Міжнародна правосуб'єктність націй, які борються за незалежність, ґрунтується на їхньому праві на самовизначення. Від імені цих націй міжнародною правосуб'єктністю володіють органи національного визволення, котрі виконують функції публічної влади» [2, с. 50].

Не заперечуючи міжнародну правосуб'єктність націй, які борються за незалежність, хотілося б усе ж таки наголосити на тому, що міжнародну правосуб'єктність мають насамперед народи, а у контексті цієї статті – український народ, адже саме він: по-перше, становить єдину спільноту громадян України усіх національностей; по-друге, є носієм народного суверенітету, що має найвищу політико-правову силу; по-третє, користується правом на самовизначення; по-четверте, утворив власні суспільство, державу, право; по-п'яте, наділяється первинною, суверенною, необмеженою, установчою владою.

Отже, беззаперечно, мають рацію ті науковці, які стверджують, що найголовнішим суб'єктом конституційного права є народ України, який врешті й визначає сутність цієї галузі права. Конституційне право України – це насамперед право українського народу [3, с. 10]. Тобто зазначені науковці визнають правосуб'єктність українського народу, наголошують, що він є суб'єктом конституційно-правових відносин і суб'єктом конституційного права загалом. Аналогічне можна стверджувати і стосовно інших галузей вітчизняного права.

Для повноцінного розгляду, характеризуючи правосуб'єктність загалом, варто також звернути увагу на розуміння правосуб'єктності інших суб'єктів правовідносин. Так, Г.В. Задорожня, визначаючи правосуб'єктність глави держави, пропонує розуміти під нею «закріплену в законодавстві й забезпечену державою його юридичну можливість та особисту здатність, що визначені на основі встановлення відповідності конституційно-правовим вимогам здійснювати державно-владні повноваження відповідно до функціонального призначення в механізмі державної влади» [4, с. 15].

В.М. Шкабаро, досліджуючи конституційно-правовий статус міста в Україні, вважає, що «правосуб'єктність міста – це сукупність юридичних можливостей міста в особі територіальної

громади, органів і посадових осіб місцевого самоврядування бути учасником правовідносин, які виникають у процесі виконання ним своїх функцій у межах Конституції, законів України та статуту територіальної громади. Вона реалізується безпосередньо територіальною громадою й органами місцевого самоврядування у місті» [5, с. 16].

В.П. Грובה, розглядаючи особливості муніципальної правосуб'єктності окремих видів суб'єктів системи місцевого самоврядування, зазначає, що «це встановлена чинним законодавством і гарантована державою здатність суб'єктів системи місцевого самоврядування виступати учасником муніципальних правовідносин, тобто бути носієм юридичних прав та обов'язків, а також відповідати за неналежну реалізацію своїх обов'язків» [6, с. 21].

Що ж стосується безпосередньо правосуб'єктності українського народу, то слід визнати, що вона відверто слабо опрацьована у сучасній вітчизняній юридичній науці. До нечисленних наукових розвідок цієї із проблеми можна віднести насамперед науковий посібник Ф.В. Веніславського, у якому у темі 4 «Суб'єкти конституційного права України» передбачений параграф 4.2 «Правосуб'єктність українського народу», у якому зазначається, що «це гарантована Конституцією України реальна здатність народу виступати учасником конституційно-правових відносин. Результатом її реалізації є трансформація волі народу в державну волю» [7, с. 53].

До ознак правосуб'єктності українського народу віднесено те, що вона: 1) виникає з моменту реалізації народом свого права на самовизначення; 2) є постійною, невід'ємною, невідчужуваною та непорушною; 3) не потребує жодного підтвердження чи схвалення; 4) визначається безпосередньо Конституцією України, яка закріпила його виключні права.

Ф.В. Веніславський називає дві форми реалізації правосуб'єктності українського народу – безпосередню та представницьку. Безпосередня реалізується через загальнонаціональні вибори та всеукраїнський референдум, а представницька – через Верховну Раду України, Президента України, інші органи державної влади, наділені відповідними повноваженнями.

Цікаво, що зазначаються й особливості правосуб'єктності українського народу, а саме те, що народ: 1) є єдиним джерелом влади в Україні; його влада є невідчужуваною; 2) є абсолютним сувереном (носієм суверенітету); 3) переважно виступає як суб'єкт загальних конституційно-правових відносин; 4) вступає в конкретні конституційно-правові відносини, формуючи органи влади; 5) його влада первинна щодо органів публічної влади; 6) його влада є верховною щодо будь-якої іншої суспільної влади [7, с. 53].

«Міжнародна поліцейська енциклопедія» у статті «Суб'єкти правовідносин» поділяє їх на три види: 1) люди (фізичні особи); 2) об'єднання; 3) соціальні спільноти – народ (нація), територіальні спільноти (за адміністративно-територіальними одиницями, виборчими округами тощо), трудові колективи» [8, с. 781], тобто у цитованій праці, на відміну від багатьох інших доктринальних джерел, народ визнається суб'єктом правовідносин.

Дотичним до проблеми, що розглядається, є дисертаційне дослідження О.Д. Сокурєнка «Правосуб'єктність України: історико-правове дослідження», у якому аналізується процес становлення України як суб'єкта міжнародних відносин, із приводу чого небезпідставно зазначається, що «розвиток України як суб'єкта міжнародних відносин відбувається завдяки як існуванню відокремленої території, власного населення, органів влади й управління, так і власному суверенітету, що робить її рівноправним учасником міжнародних відносин. Водночас Україна як суб'єкт міжнародних відносин не може повністю контролювати ту частину своєї території, на якій розташовані об'єкти російського Чорноморського флоту. Саме тому Україна втрачає частину своєї правосуб'єктності – вона є недієздатною та неділіктоздатною на частині своєї території, оскільки не може її контролювати. Загалом для незалежності України існує постійна загроза з боку Росії, політика якої переслідує мету перетворити її з суб'єкта в об'єкт міжнародних відносин» [9, с. 14].

К.О. Павшук стверджує, що «основним суб'єктом демократичного процесу виступає народ. Народ – це не тільки соціологічна категорія ідентичності, а й явище політичної динаміки та розвитку, яка знаходиться у постійному протистоянні та внутрішніх суперечностях із собою. Основними елементами правосуб'єктності народу виступають: наявність єдиної спільноти, воля цієї спільноти здійснювати владу та бути її суб'єктом, а також верховенство цієї волі щодо прагнень і бажань інших суб'єктів. Народний суверенітет конкретизується в установчій владі народу, яка реалізується періодично для установаження делегованої влади або з метою визначення або зміни засад конституційного ладу» [10, с. 14].

Таким чином, можна стверджувати, що саме правосуб'єктність українського народу є тією правовою категорією, яка дозволяє розглядати та характеризувати його не лише як абстрактного суб'єкта права, а і як суб'єкта конкретних правовідносин. Уже традиційно правосуб'єктність українського народу визначається як загальна, проте це зовсім не означає, що не існує конкретної правосуб'єктності українського народу.

Виокремлення загальної та конкретної правосуб'єктності українського народу пояснюється необхідністю розрізняти та виокремлювати

його загальний і конкретний конституційно-правові статуси. Загальний конституційно-правовий статус не може делегуватися чи привласнюватися іншими соціальними суб'єктами, а конкретний – пов'язаний із його конкретними правами й обов'язками, наприклад, виборами, референдумами, народною правотворчою ініціативою, народним вето і т. д. Так, вибори Президента України – це конкретні правовідносини, які виникають між українським народом (через виборчий корпус) і кандидатами у Президенти України. Вони конкретні, короткочасні, деталізовані, оскільки вибори проводяться відповідно до норм права, які визначають процедуру і порядок їх проведення. Саме конкретний конституційно-правовий статус українського народу зумовлює можливість делегувати окремі конкретні права й обов'язки органам державної влади й органам місцевого самоврядування.

Правосуб'єктність українського народу доцільно розглядати як сукупність правоздатності та дієздатності. Ще раз хотілося б наголосити на тому, що правоздатність українського народу настала з моменту усвідомлення громадянами України усіх національностей єдиної спільності, поєднаної загальними інтересами, та первинності власного самовизначення, тобто зі свого започаткування. А дієздатність настала з моменту утворення власного суспільства, держави, соціальних регуляторів, духовності тощо, тобто з того моменту, із якого український народ став спроможним не тільки мати конституційно-правовий статус, але й реалізувати його.

Загалом правоздатність і дієздатність тлумачать таким чином: «**правоздатність** – це закріплена в законодавстві і забезпечувана державою можливість суб'єкта мати юридичні права і нести юридичні обов'язки», а «**дієздатність** – це закріплена у законодавстві та забезпечувана державою можливість суб'єкта здійснювати свої юридичні права й обов'язки особистими діями» [5, с. 64]. Або стверджують, що «**правоздатність** – здатність особи мати права й обов'язки», а «**дієздатність** – здатність особи своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки» [12, с. 186].

Тобто правоздатність українського народу – це абстрактна його здатність мати юридичні права та юридичні обов'язки. Правоздатність українського народу є загальною, первинною, постійною та невід'ємною його якістю. А дієздатність – здатність українського народу особисто здійснювати свої повноваження. Її сутність полягає в особистих діях спрямованих на реалізацію повноважень. Щоправда треба визнати, що у правосуб'єктності українського народу, особливо на рівні загального конституційно-правового статусу, не існує чіткої межі між правоздатністю та дієздатністю.

Аналізуючи зазначене, ми можемо однозначно стверджувати, що: по-перше, правосуб'єктність українського народу складається із правоздатності та дієздатності; по-друге, правоздатність і дієздатність є правовими явищами, які дають можливість мати або реалізовувати повноваження, тобто права й обов'язки у правових відносинах; по-третє, і найбільш головне, правоздатність українського народу – це первинна, основоположна здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що існує для забезпечення спроможності вступати у правові відносини з усіма іншими соціальними суб'єктами, а дієздатність українського народу – це первинна, основоположна здатність реалізовувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки у правових відносинах із усіма іншими соціальними суб'єктами.

Зазначене є підґрунтям для формування визначення правосуб'єктності українського народу. Отже, правосуб'єктність українського народу – це первинна, основоположна, гарантована нормативно-правовими актами здатність бути суб'єктом права, тобто мати та реалізовувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки у правових відносинах із усіма іншими соціальними суб'єктами.

Із запропонованого визначення можна виокремити такі ознаки правосуб'єктності українського народу:

- є первинною, основоположною здатністю бути суб'єктом права, оскільки базується на загально визнаному усією світовою спільнотою праві українського народу на самовизначення. Останнє також зумовлює те, що вона є постійною, невід'ємною, невідчужуваною та непорушною;
- гарантується нормативно-правовими актами, тобто проголошується, утверджується, охороняється та захищається ними;
- стосується можливості мати та реалізовувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- суб'єктивні права та юридичні обов'язки українського народу існують і реалізуються у правових відносинах;
- розповсюджується на усіх інших соціальних суб'єктів. Маються на увазі національне суспільство та держава, інші народи, закордонні суспільства та держави, міжнародні об'єднання, національні меншини, корінні народи, соціальні групи, політичні партії, громадські об'єднання тощо.

Таким чином, є усі підстави стверджувати про наявність повноцінної правосуб'єктності українського народу, що зумовлює дієвість та ефективність його конституційно-правового статусу. Часто зустрічається заперечення цього факту, яке здебільшого зводиться до твердження, що у народу відсутня єдина та відокремлена воля, однак воно є безпідставним, адже схожі особливості притаманні волі усіх колективних суб'єктів (політичних партій, національних меншин, корін-

них народів, держави і т. д.). Швидше тут варто говорити про те, що воля колективних суб'єктів у разі наділення її конкретними повноваженнями, закріпленими у нормативно-правових актах, що можуть бути реалізованими тільки колективно, перетворюється у реальну правосуб'єктність колективних суб'єктів.

Правосуб'єктність українського народу – це об'єктивна політико-правова категорія, адже вона зумовлюється потребами суспільно-політичного життя та розвитку, основоположною та системоутворюючою роллю українського народу у соціальному житті суспільства та держави. Основою правосуб'єктності українського народу є народний суверенітет.

Правосуб'єктність українського народу має закріплюватися у нормах права, особливо конституційного та міжнародного, у вигляді функцій, принципів, прав, свобод, обов'язків, гарантій, тобто ставати державно-правовим явищем, у зв'язку із чим в усіх інших соціальних суб'єктах, особливо у держави, мають виникати обов'язки.

Український народ не обов'язково має в усіх видах правовідносин сам реалізовувати свої права й обов'язки. Для забезпечення цього процесу створюються та існують інститути безпосередньої та представницької демократії, і, до того ж, права українського народу реалізуються через фактичне втілення прав та обов'язків громадян України, прав та обов'язків національних меншин, корінних народів, соціальних та етнічних груп, органів держави, місцевого самоврядування, громадських об'єднань тощо, із яких він і складається. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що український народ є не тільки носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, але й правосуб'єктивним учасником правових відносин, який безпосередньо або опосередковано бере участь.

Правосуб'єктність українського народу реалізується у внутрішній і зовнішній сфері його життєдіяльності, а тому можна говорити про внутрішню та зовнішню правосуб'єктність. Внутрішня правосуб'єктність українського народу – це його здатність бути суб'єктом права, учасником національних внутрішньосуспільних правових відносин, як безпосередньо, так і опосередковано. Зовнішня утверджується у призмі міжнародних відносин, існує у вигляді так званої міжнародної правосуб'єктності українського народу. І пояснюється це тим, що для забезпечення участі у міжнародно-правових відносинах кожному народу, який утворює суверенне суспільство та державу, належить право бути визаними іншими народами, суспільствами, державами, котрі є головними суб'єктами міжнародних відносин. Під поняттям «визнання» у його міжнародно-правовому значен-

ні розуміють акт, за допомогою якого існуючі народи, суспільства та держави визнають новоутворені суспільства та держави з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин. Здебільшого визнання є мовчазним, що полегшує юридичне оформлення міжнародних і міждержавних відносин.

Отже, визнання українського народу або іншого суб'єкта міжнародно-правових відносин безпосередньо пов'язане з його міжнародною правосуб'єктністю. Є також майже безапеляційним те, що без визнання правосуб'єктності українського народу на міжнародно-правовій арені не відбудеться визнання правосуб'єктності національного суспільства та держави, не буде реалізованим їхній правовий статус. Саме зазначене дає підстави стверджувати, що для повноцінності існування правосуб'єктності українського народу необхідне визнання її як всередині країни, так і на міжнародній арені.

За формою реалізації правосуб'єктність українського народу класифікується на безпосередню та представницьку. Безпосередня реалізується через право на самовизначення, здійснення протестів, повстань, рухів опору, рухів громадської непокори, народного віче, революцій, громадянських війн, національно-визвольних рухів, вибори, референдуми, народні правотворчі ініціативи, народне вето, а представницька – через Верховну Раду України, Президента України, інші органи державної влади та місцевого самоврядування, наділені відповідними повноваженнями.

Правосуб'єктність українського народу сягає усіх сфер соціального життя суспільства. Так, у політичній сфері він як носій суверенітету і єдине джерело влади має право на самовизначення, здійснення протестів, повстань, рухів опору, рухів громадської непокори, народного віче, революцій, громадянських війн, національно-визвольних рухів, прийняття, внесення змін і доповнень, скасування конституції, окремих конституційних положень, проведення всеукраїнських і місцевих референдумів, участь в управлінні державними справами, участь у загальнодержавних і місцевих виборах, проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, свободу об'єднання у політичні партії та громадські об'єднання і т. д. В економічній – право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, право власності на землю, на надра, на атмосферне повітря, на водні та інші природні ресурси, на природні ресурси континентального шельфу, на природні ресурси виключної (морської) економічної зони. У духовній має право на державну мову, релігію, церкву, ідеологію, освіту, науку, свободу творчості.

Література

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О.В. Петришин та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5. 2003. 736 с.
3. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2010. 432 с.
4. Задорожня Г.В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 484 с.
5. Шкабаро В.М. Конституційно-правовий статус міста в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 20 с.
6. Грובהва В.П. Система місцевого самоврядування в Україні : проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2013. 38 с.
7. Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навчальний посібник. Харків : Право, 2014. 376 с.
8. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : Ін Юре, 2003. Т. 1. 1232 с.
9. Сокурєнко О.Д. Правосуб'єктність України: історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 18 с.
10. Павшук К.О. Демократичні засади конституційного ладу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2014. 20 с.
11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : посібник. Київ, 1994. 236 с.
12. Кельман М.С. Теорія права : навчальний посібник. Тернопіль : «Поліграфіст», 1998. 382 с.

Анотація

Колодій О. А. Правосуб'єктність українського народу. – Стаття.

Правоздатність українського народу – це абстрактна його здатність мати юридичні права та юридичні обов'язки. Вона є загальною, первинною, постійною та невід'ємною його якістю. Дієздатність – здатність українського народу особисто здійснювати свої повноваження. Її сутність полягає в особистих діях, спрямованих на реалізацію повноважень. Щоправда, слід визнати, що у правосуб'єктності українського народу, особливо на рівні загального конституційно-правового статусу, неіснує чіткої межі між правоздатністю та дієздатністю.

Аналізуючи зазначене, ми можемо однозначно стверджувати, що: по-перше, правосуб'єктність українського народу складається із правоздатності та дієздатності; по-друге, правоздатність і дієздатність є правовими явищами, які дають можливість мати або реалізовувати повноваження, тобто права й обов'язки у правових відносинах; по-третє, і найбільш головне, правоздатність українського народу – це первинна, основоположна здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що існує для забезпечення спро-

можності вступати у правові відносини з усіма іншими соціальними суб'єктами, а дієздатність українського народу – це первинна, основоположна здатність реалізовувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки у правових відносинах із усіма іншими соціальними суб'єктами.

Зазначене є підґрунтям для формування визначення правосуб'єктності українського народу: це первинна, основоположна, гарантована нормативно-правовими актами, здатність бути суб'єктом права, тобто мати та реалізовувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки у правових відносинах із усіма іншими соціальними суб'єктами.

Таким чином, є усі підстави стверджувати про наявність повноцінної правосуб'єктності українського народу, що зумовлює дієвість та ефективність його конституційно-правового статусу. Також автором наведено класифікацію правосуб'єктності українського народу.

Ключові слова: публічна влада, конституційні принципи, правосуб'єктність, український народ, конституційно-правовий статус.

Summary

Kolodiy O. A. Legal personality of the Ukrainian people. – Article.

The legal capacity of the Ukrainian people is their abstract ability to have legal rights and legal obligations. The legal capacity of the Ukrainian people is a common, primary, permanent and integral quality of it. And legal capacity is the ability of the Ukrainian people to personally exercise their powers. Its essence lies in personal actions aimed at exercising authority. However, it must be acknowledged that in the legal personality of the Ukrainian people, especially at the level of the general constitutional and legal status, there is no clear line between legal capacity and legal capacity.

Analyzing the above, we can unequivocally state that: - first, the legal personality of the Ukrainian people consists of legal capacity and legal capacity; - secondly, legal capacity and legal capacity are legal phenomena that make it possible to have or exercise powers, ie rights and obligations in legal relations; - thirdly, and most importantly, the legal capacity of the Ukrainian people is the primary, fundamental ability to have subjective rights and legal obligations, which exists to ensure the ability to enter into legal relations with all other social actors, and the capacity of the Ukrainian people – is the primary, fundamental ability to exercise subjective rights and legal obligations in legal relations with all other social actors.

This is the basis for the formation of the definition of legal personality of the Ukrainian people. Thus, the legal personality of the Ukrainian people is the primary, fundamental, guaranteed by regulations, the ability to be a subject of law, ie to have and exercise subjective rights and legal obligations in legal relations with all other social actors.

Thus, there is every reason to assert the existence of full legal personality of the Ukrainian people, which determines the effectiveness and efficiency of its constitutional and legal status. The author also provides a classification of the legal personality of the Ukrainian people.

Key words: public power, constitutional principles, legal personality, Ukrainian people, constitutional and legal status.